

A felhő ámyéka
a koldus palotája.
(Hafiz)

[Nicolas Bouvier svájci utazó az 1950-es évek elején Thierry Vernet festő társaságában elautózott Belgrádtól Indiáig. Útjuk másfél évig tartott, az erről született könyvet – *L'Usage du Monde* – sok nyelvre lefordították, magyarul most jelenik meg először a Bookart kiadó gondozásában.]

Furcsa dolog a nomád élet. Az ember két hét alatt megtesz másfél ezer kilométert; szélvészként száguld át egész Anatólián. Aztán egy este megérkezik egy ismeretlen városba, és olyan érzése támad, mintha az oszlopos erkélyek meg néhány fázós pulyka jeleket adna neki. Koccint két katonával, egy tanítóval meg egy németül beszélő hazátlan orvossal. Nagy ásitás, nyújtzkodás, alvás. Éjszaka havazik, fehér hóréteg borítja be a háztetőket, fojtja el a kiáltásokat, zárja el az utakat... És az ember ott marad fél évig az azerbajdzsáni Tebrizben.

Kelet felé csak dzsippel lehetett volna továbbmenni; a maradáshoz viszont engedély kellett, mivel Tebriz katonai övezet. Az engedélyhez támogatókat kellett szerezni. Paulus – az orvos, akivel előző nap ismerkedtünk össze – a rendőrezredeshez küldött minket, akit ő szabadított meg egy daganattól. Az ezredes, feszes egyenruhát viselő kopaszodó férfi, Poroszországban végezte tanulmányait; profilból a rózsaszín arc az erős járomcsonttal karvalyra emlékeztetett, és különös gondolatokat ébresztett az emberben. Miután hosszasan faggatott minket szárazan pattogó gyanús németiségével, kérésünkre már aznap délután megjött a válasz. Az ezredes időközben teljesen megváltozott; majd felfalt minket a szemével.

– Beszéltem a tábomokkal, maradhatnak, amíg akarnak – majd elpirulva, bizonytalan hangon... –, két órát töltöttem a mecsetben, imádkoztam, hogy jó barátok, hogy nagyon-nagyon jó barátok legyünk.

Ez már egy kicsit sok volt az izlésünknek. A rákövetkező héten áthelyezték, soha többé nem találkoztunk vele. Ahogy a költő mondja, az egerek és emberek terveiből néha nem lesz semmi.

– Észrevetted – jegyezte meg Thierry az ajtóban –, hogy mindegyiknek rézkiütéses vagy bronzbarna az arcbőre?

Engem inkább az ima naiv ártatlansága döbbsentett meg; micsoda jószágos Isten lehet, akitől bármit kérhet az ember? De az ezredes megtartotta szavát, az engedélyt megkaptuk. Másnap már ki is béreltünk két fehérre meszelt, alacsony mennyezetű szobát az örmény negyed egyik udvarában. Hát eljutottunk Tebrizig, és egyelőre itt is maradunk.

Első este a lakók konyhájában: egy angolul valamit gagyogó özvegy – foglalkozására nézve ápolónő a misszionárius kórházban –, idős anyja, meg két csókaszemű megmosdatott kislány, ők házi feladatukat írták a petróleumlámpa fényénél. Szózott uborka, zöldség-kompót, palacsintaszerű kenyér meg füstös ízű fehér bor. Egy pillanatra a szomszédok is bekíváncsiskodtak, és néhány percre leültek a konyhában, hogy alaposan szemügyre vegyék ezeket az övéknél kellemesebb világból érkező keresztényeket. Sötét trikókba szorított, fojtott hangú, puffadt arcú és szorongó tekintetű kiskereskedők, és ahogy válaszoltak a várossal kapcsolatos kérdéseinkre, egyszer csak szétterült arcukon a szenvedni tudók védekező mosolya.

A mi sikátorunk az örmény negyed határa. Lakott még az „alvégen” néhány török család, és volt egy kisebb udvar, amelynek zárt ajtaján át is érezni lehetett az ópium bódító szagát. Bad people – mondogatta az özvegy, és szemérmesen lesütötte a tekintetét. Az asszony, azt hiszem, az öreg M.-et is ebbe a kategóriába sorolta. Török arab, vagyis falusi gazda volt; az örmények annyi rosszat mondtak róla, hogy a végén már pusztán kíváncsiságból is felkerestük. Amiben az is közrejátszott, hogy jó lett volna az autóval beállni a tulajdonában levő kocsiszínpa, annál is inkább, mivel ott volt a közelben. Az öreg udvariasan fogadott minket, és rögtön bele is egyezett a dologba, annyira mulattatta, hogy épp az „ellenségétől” jönnek hozzá szívességet kérni. Aztán befogatott, és felajánlotta, hogy a Törökországba vivő úton elvisz minket a Sophian nevezetű tanyára a homokfutójával (a tanyának ő volt a társtulajdonosa). Útetésben hajtottunk át a kelme-festők városnegyedén; a lapos háztetőkön szebbnél szebb színekre festett jókora gyapjúfonal-kötegek száradtak ide-oda himbálózva a viaszszínű ég alatt. Majd az út beleveszett a vörös földek óceánjába; a földet alacsony falak meg tar fák szakították meg itt-ott, az ágakon vetési varjak üldögéltek. A vidéknek még mindig kesernyés avarillata volt, a homokfutó egész rajokban riasztotta fel a fekete tücsköket: a tücskök bukfeneczeltek egyet, átvágtak a keréknyomon, és vadul ciripelve ezrével pusztultak el az út mentén. A tegnap előtti hóból semmi sem maradt.

– Hát a téllal mi lesz?

– Csak jégeső volt – válaszolt csendesesen az öreg –, a tél majd egy hónap múlva jön... Akkor is minek?

Miközben vágta a lovakat, úgyszólván tökéletes franciasággal egymás után tette fel a kérdéseket. Mint a dohányosok általában, nem fordított valami nagy gondot az öltözkészére; ha nem lettek volna olyan előkelő mozdulatai, könnyen kocsisnak nézte volna az ember. Kedvesen elmagyarázta, hogy az ő nemzedékében a dohányzás nem is annyira rossz hajlam, mint inkább szokás kérdése. Ő sohase szív el három pipánál többet naponta, de arról is könnyen le tudna mondani. A parasztek ugyanúgy termesztik neki a mákot, mint ahogy bor-, fűzölaj- és gyapjú-szükségletéről is gondoskodnak. Utána egymás után tette fel a naivabbnál naivabb kérdéseket a franciákat illetően, míg végül be nem vallotta, hogy öt évet töltött Franciaországban. Nekem nagyon tetszett ez a szerény visszafogottság; az öreg szifn alighanem mindenről sokkal többet tudott, mint amennyit sejteni engedett. Mindenesetre, hosszan beszélt erről az ő városáról, amit nagyon jól ismert. Gyerekkorában még ez volt Irán legnagyobb városa. Péntekenként – péntek a muzulmánok vasárnapja – farkas-viadalokat rendeztek a főtéren, és akkoriban a legtávolabbi falvak lakói is eljöttek az eseményre. Hordószám fogyott a fehérbor, és még a legszigorúbb mollahok sem találtak kivétlivalót a dologban. Az itteni bazárnak is nagy volt a híre, nemcsak a szőnyegek miatt, amelyeknek négyzetméteréért nem ritkán tizenöt ezer tománt (kb. ötezer aranyfrankot) se sajnáltak, hanem azért is, mert egész Közép-Keleten itt árusították a legjobb vadászsólymokat: ezek a Tatárföldről való madarak átrepültek a

Kaszip-tenger felett, és elcsigázva, az országrész északkeleti fertályán értek földet. Tebriz akkortájt nemcsak gazdagabb volt, de sokkal népesebb is, dúsgazdag kereskedői még a Nyizsnij-Novgorod-i meg a lipcsei vásárokon is árusították portékáikat. A bolsevik forradalom meg az orosz határ lezárása a várost halálos letargiába döntötte. A polgárság Bejrutba vagy Isztambulba emigrált, a bazár kozmopolita hangulata ma már a múlté. 1941-től 1945-ig oroszok szállták meg az országrészt: akiknek még volt félteni valójuk, villámgyorsan azok is összezsomogtak. A megszállás drákói volt, de fegyelmezett. Az utcán összeszedték a koldusokat, és egy darab kenyérért munkára fogták őket. Amikor a szovjetek végre kivonultak a városból, csak néhány aszfaltozott utcát, egy ultramodern szövőgyárat, egy rokonszenvezőkkel teli egyetemet meg a kirakatokban egy csomó török-azeri dialektusra fordított Marx-, Engels-, Lenin- és Ehrenbourg-kötetet hagytak hátra. No meg egy ripsz-ropsz kikiáltott „Azerbajdzsáni Szocialista Köztársaság”-ot, amelynek feladatokkal agyonterhelt és gyorsan szétzúlló kormánya a vodkában keresett menedéket. 1947-ben az iráni csapatok egyetlen puska lövés nélkül foglalták vissza a várost.

Rögtön ki is adtak egy emlékbélyeget a visszahódítás örömeire... majd sorra kifosztották a falvakat... – fűzte hozzá keserűen. – Jó néhány birkám bánja.

A Sahanasz úton jöttünk vissza, ezt a mélabús sugáratat kétfelől vályogfalak szegélyezik, a falak teljesen eltakarják a házakat. A még világos égen félhold világított. Hideg volt, az első havazás hangulata érződött a levegőben. A butik ajtaja előtt guggolva, a tűzifa-, szénkereskedő, a belsőség- meg a főtt cékla-árus az utcán átkiabálva beszélgetett egymással. Borotvált koponyák, kidomborodó járomcsontok, ritkás kecskeszakállak, gyapjú- vagy szőrmesapkák.

– Tudja, ez a város se nem török, se nem orosz, se nem perzsa... hanem mindhárom egyszerre... A lelke legmélyén inkább közép-ázsiai. Az itteni török dialektust, ami az isztambulnak úgyszólván teljesen érthetetlen, egészen a kínai Turkesztánig beszélik. Nyugat felé Tebriz Közép-Ázsia utolsó védőbástyája; amikor a bazár öreg drágakő-kereskedői Szamarkandról beszélnek, látniuk kellene, milyen áhítattal hallgatják őket... Közép-Ázsia – olyan földrész ez, amit Bizánc bukása után európai történész már képtelen megérteni. Felmentünk hozzá, elfogyasztani a nap utolsó teáját. A kékre festett ablakon át hosszasan néztem az előttem elterülő várost: hatalmas vörös tál, amit épp a bazár magasságában az Acsri-csaj folyó fekete kanyarulata vág ketté. Itt-ott néhány kupola domborodik szelíden a sáros háztetők tengere fölé. Csak néztem a parasztokat, ahogy terelgették maguk előtt a tevéket és szamarakat a keleti külvárosban, meg a sötét udvarok mélyén a gyümölcsfagyalt-színre festett teherautókat.

A régi arab földrajztudósok szerint Kabul mellett ennek a városnak a legkellemesebb az éghajlata az egész világon. Ez a gyönyörű város még a mongolokat is ámulatba ejtette, nem is merték lerombolni; Gazan kán, Dzsingisz kán utóda a legragyogóbb ázsiai fejedelmi udvart rendezte be a falai közt. Ma már semmit sem látni a valamikori pompából, talán a hó súlya alatt roskadozó citadellát, a bazár labirintusát meg az egész muszlim világban elhíresedett mecsetet kivéve, amelynek szelíden ragyog kék csempével díszített kapuzata.

Csaknem teljesen besötétedett, az égen felhők gyülekeztek. Ki akartam nézni az ablakon, hogy nem fog-e esni, mire az öreg M., aki az életben mindennél fontosabbnak tarthatta a nyugalmat, a kabátujjammal fogva visszatartott: „ha elered az eső, a macska úgyis be fog jönni”.

Tebriz legalább kétszázhatvan-ezer lelket lát el – vagy inkább kellene ellátnia –, köztük örményeket, vagy harminc külföldit és két francia lazarista szerzetest. Hogy mit keres a két francia ebben a városban, ahol se francia nem élt, se katolizált muzulmán? Rejtély, mindenesetre tény, hogy itt vannak, és nincs magány, amely keserűbb volna az övéknél. Felkerestem őket abban a reményben, hogy kölcsönkérhetek tőlük egy-két könyvet; amióta elhagytuk Belgrádot, egy sor nem sok, de annyit se olvastam franciául. A misszió a francia konzulátus mögött rejtőzött. Délben otthon is találtam a két barátot, hátrakulcsolt kézzel sétáltak fel-le az odatűző napfény csikjában. Gyorsan összeismerkedtünk. A házfőnök, lassú mozgású és szakállas elzászi óriás nemrég érkezett. A másik, a breton Hervé atya, már ötödik évét tölti itt; hányaveti negyvenes, kis fej, vörös üstök, lázas szem, quimper akcentus. A szobájában, ahol fogadott, nagy az összevisszaság: vadászpuskák, cigarettacsikkek, egy csomó detektívregény egymásra tornyozva meg a gyerekek szanaszét heverő dolgozatlapjai, vastag piros ceruzával javítgatva. Foltozott reverendán sörétes puskába való néhány töltény.

– Rengeteg a káros szenvedélyem – mondja fáradt mosollyal –, de talán jobb így.

Miközben meggyújtotta a cigarettámat, láttam, remeg a keze. Lefogadom, hogy Franciaországban kiváló eredménnyel végezte tanulmányait, itt pedig, Isten iránti vagy a rendháza iránti szeretettől vezérelve, naphosszat javítgatja az egyetemisták százalmas házi feladatait, akik legtöbbször – még hibáztatni se lehet őket – még azt sem értik, mi is volt tulajdonképpen a javasolt téma. Neki a várost illetően már nincsenek illúziói.

– Az iszlám, mármint az igazi? Az már a múlté... Mindebből csak fanatizmus maradt, hisztéria meg szenvedés. Mindig akadnak, akik szitkozódnak a fekete zászlók mögött, kirabolnak egy-két üzletet, vagy akik valamelyik imám halálának évfordulóján szent révületükben megcsonkítják magukat. De mindebben már semmi erkölcs; ami pedig a tant illeti, ne is beszéljünk róla! Ismertem itt egy-két igazi muzulmán, mondhatom, kiváló emberek voltak... de mára vagy meghaltak, vagy elmentek innen. Ma meg... Látja, a fanatizmus a szegény ember egyetlen lehetséges lázadása, az egyetlen, amit senki se mer elvenni tőle. A lázadás sarkallja akkor is, amikor vasárnap kiüvöltözi magát, meg akkor is, amikor hétközben behúzza fülét-farkát; szép számmal élnek erre felé, akiknek nagyon is jól jön ez a helyzet. Bizony, ha kevesebb volna a korgó gyomor, sokkal jobban mennének a dolgok.

A házfőnök szóltanul csóválta a fejét.

– Ennek a mi munkánknak – fűzte hozzá a breton – nincs semmi értelme; az utolsó karácsonyi misén majdnem egyedül voltam a templomban... a hívők közül egy se mert eljönni. Ez már a vég. És miért is jönnének, szegények?!

Szegény atya! Legszívesebben kibontottam volna előtte egy üveg muscadet-t, és letettem volna az asztalra egy pakli Gauloise-t, csak hogy megoldjam a nyelvét: szívesen elhallgattam volna, hogy mit mesél a szülőföldjéről, hogy mi a véleménye Szent Tamásról meg Bernanosról, bármiről szívesen eldiskuráltam volna vele, meghallgattam volna, hogy mi nyomja a szívét, hogy mi az a felhasználatlanul maradt tudás, amitől így megkeseredett.

– Ami a könyveket illeti, inkább az egyetemi könyvtárat ajánlom; épp nemrég jött könyvszállítmány – nyilván olyan könyvek, amiket még Jules Ferry idejében vontak ki a forgalomból –, kiváló művek is akadnak közöttük.

Majd zavartan hozzátette, az ágyát borító könyvekre mutatva:

Ezeket a detektívregényeket a konzultól kaptam kölcsön, ő nagyon ragaszkodik hozzájuk, újra meg újra elolvassa őket. Itt semmi más nem lehet csinálni, lassan telik az idő.

Pénteken Hervé atya egyedül ment vadászni, keresztényi módra farkasokon akarta a dühét kiélni: „Holnapután velem jöhet, ha van kedve, majd értesítem a kisteherautó vezetőjét.” De az ajánlatot valahogy nem éreztem szívből jövőnek, nem is éltem vele soha. A házfőnök kikísért az ajtóig. Félénken vállamra tette a kezét, talán hogy bocsánatot kérjen az Hervé atya által rám zúdított keserűségért. Szólni nem szolt egy szót sem. Őt szemlátomást más fából faragták, türelmes volt, mozdíthatatlan kőszikla, sokkal lassabb érzelmi reakciókkal. Ezt az embert sohase fogja megtörni ez a város meg a száműzetés.

Nem lehetett semmi panasz a szállásunkra. A két szoba vagy inkább a két bolthajtásos és fehérre meszelt folyosó az udvarra nézett,

ahol egy gránátalmafa meg egy csomó bűdöske küzdött az első fagyokkal. A falban fülkék voltak kialakítva, ikonoknak, a szamovárnak meg a petróleumlámpának. A nagyknak nem nevezhető farakásban, amely a két szobát elválasztotta egymástól, holdszínű egerek tanyáztak. Mindkettőnknek volt asztala, széke meg egy bádoggályhája: a dombornyomású bádogg motívumai a bricelet nevezetű svájci süteményt juttatták eszembe. A lakbért fél évre előre kifizettük; biztonságban voltunk. Thierry keretre feszített néhány vásznat, én meg egy rizsma fehér papírt hoztam haza a bazárból, és gondosan megtisztogattam az írógép betűit. Sohase látszik olyan vonzónak a munka, mint amikor nekikészül az ember; de mi gondoltunk egyet, otthagytunk csapat-paport, és elindultunk felfedezni a várost.

Tágasság, kövezetlen utcák, elhanyagoltság – szinte érződött a levegőben a sok átvészelt balszerencse; a legfontosabb sugárutak kivételével a várost vörös-barna falakkal szegélyezett utcácskák sűrű hálózata alkotta; az utcácskák kis kerek terekre nyíltak, esténként ezeken a kis tereken gyűltek össze az öregek beszélgetni meg dohányozni. Eltompult egyszerű emberekből álló tömeg tolongott a bazár sikátoraiiban; agyonfoltozott nagykabátok, komor ellenzős sapkák, agyagbarna egyenruhát viselő katonák, virágos csadorba burkolódzó asszonyok. Időnként nesztelenül gördülő fiákerok, számr- és birkacsordák, egész pulykacsapatok hullámozottak át a tereken. A boltok bejárata előtt szamovár gőzölgött. A háztetők felett kányák köröztek az örökké szürke égbolton. A nyárfák hullatták utolsó leveleiket. Mindez egyszerre volt ijesztő és elbűvölő.

A következő dolgokat tudtuk meg a városról.

Északra innen kilencven kilométerre: az orosz határ. Hetente egyszer négy vagonból álló vonat indul Tebrizből Dzsulfába, majd onnan Jerevánba, szovjet Örményország fővárosába. A vonat általában kong az ürességtől. Az Ararát sziklafalától egészen a Kaszpi-tenger kihalt homokos partjáiig kettős drótkerítés húzódik, a két drótkerítés közti terület finom homokkal van behintve, a homokon jól látszik a menekültek lábnyoma. A határ azonban így sincs hermetikusan lezárva. A szovjetek tudtával gyanús árnyak kelnek át rajta, és térnek vissza diszkrétan a Szovjetunióba. Amikor ők mennek át a határon, hiába a rendkívüli éberség, sohase rendelnek el riadót. Ahogyan a helyi közmondás olyan kifejezően mondja: a szablya nem vág bele a hüvelyébe. Ezért tudnak az oroszok mindenről, ami a városban történik, és az sem megy ritkaságszámba, hogy a bakui rádióban egyszer csak elhallgat a kaukázusi népzene, és a bemondó kijelenti – két héttel a szavazás előtt –, hogy Tebrizben mi a választás eredménye.

Háromszáz kilométerre nyugatra, egész hegy-tenger felett uralkodik az Ararát jégsapkája; a hegyek egyre alacsonyabb domborulatokkal hullámanak Oroszország, Törökország és Irán felé. Noé az özönvíz után valahol erre felé, a valamikori Örményország szívében feneklett meg bárkájával, amelyből mindannyian partra szálltunk. Hogy mindez itt történt, annak nem is egy nyoma van; az első várost például, már az orosz hegyoldalon, Nakicsevánnak hívják, a szónak ó-örményül a 'hajó népe' a jelentése. Délre, a hatalmas Urmia-tó nádasain is túl, Kurdisztán hegységjain és -gerincei zárják le a látóhatárt. Csodálatos és elhagyott vidék, amelynek minden fontosabb útját éberren őrzi az iráni hadsereg. Az ott élő állattenyésztő törzsek nem örvendenek valami nagy megbecsülésnek, rablók és fosztogatók hírében állnak, persze, teljesen alaptalanul. De hiába övezi gyűlölet őket, a mindig baljósan mosolygó kurdok ettől még le-lejönnek a városba, állig felfegyverkezve, és üvegszám vedelik a vodkát, nagy lakomákat csapva. Kelet felé földút visz át a Sibli-hágón, több mint háromezer méter magasságban, és folytatódik tovább Teherán felé. Myané után átkelünk a Kizil-uzum folyón (ennek partjain „siratta az elvesztett Siont” a láncra vert Izrael), ez megint más világ, és más a nyelv is. Magunk mögött hagyjuk a török népesség lakta sivar földeket, és megérkezünk az iráni fennsík több ezer éves napsütötte tájaira. Ha nem számítjuk ezt a nemegyszer – hol a hó, hol a tavaszi sár miatt – használhatatlan földutat meg a mandulazöld autóbust, amelynek olykor négy teljes nap kell, hogy eljusson Teheránba, a várost úgyszólván semmi sem köti össze a külvilággal³. Tebriz magában elégedél, teljesen bezárva a nyárfák, a rozsdabarna föld meg a szél világába.

Olyan isten háta mögötti helyet, ahol nélkülözniük kell a modern élet nyújtotta örömeiket, még el tudunk viselni; talán a biztonság meg az orvosi ellátás hiánya sem okozna túl nagy gondot; de postahivatal nélkül aligha tudnánk sokáig ellenni. Éveken át – homokban, hóban vagy sárban – valóságos szertartás volt elmenni a postára. A tebrizi postahivatalban a poste restante érkező leveleket, mint megannyi csodát, rácsos üvegszekrényben tették közszemlére, az üvegszekrény kulcsát, óraláncára fűzve, a postahivatalvezető helyettese őrizte. Ami annyit jelent, hogy ahányszor csak elmentünk a levelekért, mindig tiszteletünket kellett tenni nála, és sohasem úsztuk meg a dolgot az ilyenkor kötelező csésze teák nélkül. Barátságos, vasalatlan ruházatú és egy kicsit szertartásos öregúr volt, aki franciatanulással ütötte agyon az időt; ábrákkal díszített ábécéskönyvből tanult (A-nya, B-aba, C-eruz), és annál is inkább elvárta, hogy segítsünk a feladatok megoldásában, mivel az érkező levelek ritkasága miatt bőven volt ideje a feladatokon gondolkodni. Viszonyásképpen személyesen ő maga ügyelt a leveleinkre, nem is keveredett el egyetlenegy sem. Ami az európai képeslapokat illeti, legalábbis azokat, amiken nők vagy virágok voltak, ezzel kapcsolatban eleve elhárított minden felelősséget; ezek, ha igaz, már útközben boldog gazdára találtak.

Amikor a teheráni autóbusz nem akadt el valahol a hegyekben, és hozott nekünk valamit, az égből pottyant manna nagy örömmel vittük a bazár egyik kiföldjébe, ahol a rizsadagok mint a hó, úgy fénylettek a ketrecek alatt, amelyek tele voltak pipafüsttől meg teagőztől elbódult madarakkal. És csak ott, immár teli hassal és tiszta kézzel, kezdtük lassan silabizálni a távoli világból jött üzeneteket, hogy egyetlen betű se vesszen el. Talán még kellemesebb lett volna az olvasás, ha minden alkalommal nem én érek először a levél végére. Thierry ugyanis valóságos paksamétákat, véget nem érő leveleket kapott Flo nevű barátnőjétől, amiket kiéhezetséggel hiába próbáltam a papírlap visszajáról fordítva kibetűzni. Nekem valahogy mindig olyan lányok voltak a barátnőim, akik hadilábon álltak a levélírással, nem csoda, hogy a postáról visszajövet az esetek többségében én kaptam vigasztaló hátra veregetést.

Valamikor október közepe utánra esett a Moharam, vagyis Husszein imám meggyilkolásának évfordulója: ez a nagypéntek a síita muzulmánok⁴ életében. Ilyenkor, egy álló napon át, az egész város zokogástól és kiabálástól hangos, a hívek vad átkokat szórnak az immár ezerháromszáz éve halott gyilkosokra. Ilyenkor patakokban ömlik a vodka meg az arak, a tömeg erősnek érzi magát, csakhamar köd ereszkedik az agyakra, és az sem kizárt, hogy a nap lázadással vagy néhány örmény bolt kifosztásával ér véget. A rendőrség teljes létszámban kinn van az utcán, a kurdok (ők ugyanis szunniták) igyekeznek magukat távol tartani a megemlékezéstől, és a városban élő néhány keresztény is okosan teszi, ha aznap otthon marad.

Óvatosan nézelődünk az örmény negyed határára, amikor az öreg M. egyszer csak megállt mellettünk, és betessékel minket az autójába. Már késő délutánra járt az idő.

– Jöjjenek – mondta nevetve –, megmutatom, hogy mi itt Perzsiában a halottakat siratjuk, nem pedig az élőket.

Pedig nem volt amin nevetni; már hallani lehetett a gyászmenetet, amely kétségbeesetten kiabálva jött lefelé a Pahlévi sugárúton. A háromszögletű fekete zászlók mögött három csapat bűnbánó vonult. Az első csoport tagjai csak zokogva ütötték mellkasukat; a második csoport tagjai olyan ostorral verték véresre a hátukat, amelynek végére öt kis vaslánc volt erősítve. Minden ostorcsapás felhasította a bőrt, a sebből patakokban ömlött a vér.

Az utolsók, ők fehér tunikát viseltek, széles pengéjű éles kést tartottak a kezükben, és a késsel a tömeg üdvívalgása közepett belebelevágtak kopaszra beretvált fejbőrükbe. A bűnbánókat barátok és családtagok vették körül, ők ügyeltek rá, hogy nagyobb bajt ne

okozzanak maguknak, botot tartva a fejük fölé, hogy valamennyire fékezék a kést tartó kéz lendületét. De két-három fanatikus még így is összeesik évente, nyitott koponyával hagyva el az árnyékvilágot. A felvonulás végeztével a legizgatottabbak még összegyűlnek a posta épülete mögött, egyfajta körtáncot járva a nézők ritmikus kiáltására. Időnként egy-egy táncos megáll, és nagyot kiáltva belenyomja a kést a fejbőrébe. Látni nem nagyon láttuk, hogy mi történik, mert addigra szinte teljesen besötétedett, de onnan húsz méterre is világosan lehetett hallani, hogyan vág bele a penge a csontba. Este hét felé már akkora lett az őrzöngés, hogy ki kellett csavarni a kést a táncolók kezéből, hogy ott helyben meg ne öljk magukat.

A szomszédos falvakban az elválasztáskor igen nagy a gyermekhalandóság, meg a vérhas is megszedi áldozatait; így azután nem csoda, hogy azok az anyák, akik már több fiúcsesemőt is elvesztettek, Allahnak ajánlják a soron következőt. És ha a fiú megéri tizenhatodik évét, vagy mollahnak megy, vagy elzarándokol Karbalába, a síiták szent helyére⁵, vagy úgy tesz eleget a fogadalomnak, hogy részt vesz a Moharamkor tartott körmenetben. Az öreg M. nem is egy falubelijét fedezte fel a tömegben, szerinte a legtöbb bűnbánó az utolsó csoportba tartozik.

Aznap este az öreg bemutatott minket a városban élő kevés külföldi egyikének: a texasi Roberts-nek, ő a Point IV nevezetű amerikai technikai segélyszervezetnek volt mérnök-tanácsadója. Bár csak hat hete van itt, olyan komolyan nekilátott a török-azeri nyelv tanulásának, hogy már össze is tud rakni néhány mondatot; amikor rosszul mond valamit, nagyot nevet, és a hallgatóság is elneveti magát. Még sugárzik belőle az optimizmus, meg az az itt elég mulatságos, ha ugyan nem egzotikus amerikai tulajdonság, hogy mindenkiben vakon megbízik.

Hisz az iskolai oktatásban, az ördögben talán nem, és szótlánul bámulja a körmenetet, elképedésében halkán fűtventve. Az öreg, aki szinte erőnek erejével cipelte el a Moharamra, egész délután nem vette le róla a szemét, és kajánul lesi a reakciót.

Kevés külföldi élt a városban. Különös egy lény az idegen. A kerten át, az udvarok palánkfalának résein, a teraszok használt lapos tetőkről, örmény szomszédjaink csupa kedvességéből nem győztek bámolni minket. Előfordult, hogy míg a városban jártunk, rejtélyes seprű kitakarította a szobánkat, vagy láthatatlan kezek egy csupor savanyú levest helyeztek asztalunkra.

Idestova egy évszázada, csaknem egymillió örmény élt ebben az ország részben; az egymillióból még jó, ha maradt tizenöt-ezer. Ezek is maguk között élnek, segítenek egymásnak, ahol csak lehet, és minden este összegyűlnek a petróleumlámpa körül Armenisztán sötét konyháiban, hogy megbeszéljék a közösség ügyes-bajos dolgai, vagy megfontoltan megvitatják, mi is a bazárban a követendő stratégia. Szeretetteljes, feketébe öltözött, titokzatos és szorgalmas világ ez, amely ájtatosan tiszteli a dicső múltat, és amelyet a balsors többszörös próbálkozása ellenére sem tudott megtörni. Néha egy-egy család teljes létszámban „összegyűlt”, és elindult Teheránba szerencsét próbálni. De ez csak ritkán fordult elő; bár az ittenieknek nem volt könnyű a sorsuk, nagyon értettek hozzá, mégpedig a régi népek bölcsességével, hogyan lehet valamit könnyíteni rajta, sőt még élvezni is az örömeit. Hétközben a söprögető asszonyok csodálatos és messzire elhangzó sirámokat énekeltek a csukott kapuk mögött; vasárnap a templomban négy szólamban szólt az énekszó: régóta ismerték egymást, mindenki tudta, hogy az Azrunik klánja inkább basszusban erős, a Mangasszarianok pedig kivétel nélkül tenorban énekelnek.

A többség monofizita keresztény, szellemi vezetőjük pedig, az ecsmiadzini katolikosz, szovjet Örményországban székel. Ez a keresztény világtól teljesen elzárt aggastyán, akinek megválasztása véget nem érő viták tárgya, a bakui rádió hullámain minden karácsonykor szerény politikai biztatásokat küld iráni testvéreinek. Még sokaknak éltek rokonaik a Szovjetunióban, akiktől gyakorlatilag nem kaptak semmi hírt, mégis előfordult, hogy – bár igen takarékosan bántak a pénzzel – egy csomag meleg ruhát küldtek nekik. Néha, nem kis meglepetésükre, rosszul csomagolt édesség-küldemény érkezett a címükre, pár soros óvatosan együttérző levél kíséretében, mert – hála a határon túli meg a határon inneni propagandának – itt is, ott is mélyen sajnálták a túloldalon élőket. Pedig a szomszédaink szívesen beszéltek nyomorúságos életükről, büszkén mesélték, mi mindenben mentek keresztül, és hogy feltehetően mi mindenben fognak még keresztülmenni: „meg fogják látni... a java még hátravan”, mondogatták a történelem által igazságtalanul megtaposott népeknek a zsidó diaszpórában is megfigyelhető keserű büszkeségével. Igaz is, a zsidók: hét Tel-Avivban csalódott izraeli család telepedett le a városban, és nyitott boltot a bazársoron. Minderről megvető mosollyal beszélt egész Armenisztán. Ez egyszer azeriek és örmények rögtön szót tudtak érteni egymással, és kéz a kézben alaposan fel is készültek rá, hogy rendszeresen befűtsenek nekik.

Olyan nagyon azért nem voltunk egyedül. Dél tájban néha jól megtermett szürke árnyalak vágott át a kerten, ilyenkor az ajtónk csak úgy visszhangzott a dörömböléstől. Paulus volt, az orvos, akinek tartózkodási engedélyünket köszönhattuk: két vizit közt benézett hozzánk egy kis tereferére. Ilyenkor, miután száz kilójával leült a legstrapabíróbb székre, elővett felöltőjéből egy újságpapírba csavart füstölt vizát meg egy üveg vodkát, amit rögtön ki is nyitott a hüvelykujjával. Körbejárta a szobában csúfondáros tekintetét, és már meséli is – csámcsogva – a legfrissebb helyi eseményeket, csaknem mindig ezzel a fordulattal kezdve a mondókáját: „... ezt hallgassák meg... ezen csak nevetni tudok...” Paulus a Baltikumban született, és olyan érzése volt az embernek, mintha ott helyben találta volna ki kemény germán akcentussal beszélt és kiszámíthatatlan franciaságát. Miután a Wehrmacht oldalán részt vett az oroszországi hadjáratban, elmenekült megszállt hazájából, külföldre emigrált, és már második éve gyakorolja itt a hivatását. A kisujjában volt az egész orvostudomány, sokakat meggyógyított, sokat is keresett, még többet evett, és annál is többet ivott. Fehér csikkal körülvett, ide-oda cikázó szeme két lámpásként világított a sápatag, széles arcban, amelyből sugárzott a fufang meg az intelligencia. Egy vaddisznó életereje és jó adag cinizmus szorult belé, meg a szinte gyomorból felharsanó és az arcán vidáman szétterülő ijesztő hahota, amely a tragikusabbnál tragikusabb történeteket kísérte. Szó mi szó, elképesztően tudott mesélni. Elég ideje gyógyította a várost ahhoz, hogy meg is értsé, és csak úgy ontotta a hitelesnek látszó sztorikat a város történetéből. Ítéletet nem mondott soha, nem tett hozzá soha semmit, de el sem vett belőle, és mégis, a gyanús halálesetekből, a hitvány vagy nevenséges mesterkedésekből – hogy, hogy nem –, egyszer csak mese lett, mítosz vagy legenda, a történet pedig olyan tekintélyre tett szert, amellyel csak kétezer év távolsága ruházhatja fel a leggyalázatosabb ügyeket⁷.

Aznap reggel egyenesen a Ssegelan negyedből jött, a rendőrség rendelte oda egy öreg mollah holttestéhez, a férfi félmeztelenül hevert a kertjében kis vagonkája (egy pénzerméssel teli zsák) mellett, amely körül egész éjjel keringett repedtfazék-hangon kántálva. A szomszédokat annyira megrémítette ez a környéklés, hogy eszükbe se jutott közbelépni. Akkor sem léptek közbe, amikor hallották, hogy az öreg hörögve összerogy, már csak azért sem, mert mindig is az volt a gyanújuk, hogy az öreg mágiával foglalkozik, nemhiába írták rovására a városnegyed összes vetélését és fogyatékkal születő csecsemőjét. A történet, vesztünkre, felkeltette az érdeklődésünket. Még aznap délután felkerekedtünk, és elindultunk becserkészni a város északi dombjának lábánál elterülő falusias Ssegelan negyedet: sáros zsákutcák, satnya mandulafák, vályogfalak meg néhány alattomos tekintetű hősapkás vénember, akik a dércsipe völgyekben legettették kecskéiket, vagy a boltok ajtaja előtt szunyókáltak galambpiszoktól mocskos ruhájukban. Fenn a dombtetőn a csavargóknak menedéket kínáló és emberi ürülékkel teli omladozó mecset mintha a város őrzője lett volna. Másnap Thierry, aki visszament a mecsethez rajzolgatni, halottsápadtan és szakadt ruhában jött haza: lefelé jövet hirtelen egy tucat semmi-rekellő támadt rá, letéperték a földre, és kést szegezve a mellének, elvették tőle az egy hónapra elegendő pénzt, amit aznap reggel váltottunk be a bazárban.

Amikor elmeséltük Paulusnak a szerencsétlen esetet, valóságos nevetőgörcsöt kapott, már csak ezért is rögtön szívünkbe zártuk. Őt csak egyszer rabolták ki, mégpedig az urmai országúton... igaz, hogy a rablók hatalmukkal visszaélő rendőrök voltak. Errefelé nincs is veszélyesebb a felfegyverzett rendőrnél. Az ilyesmin csak nevetni lehet, és ő nem fogta vissza magát. Még búcsúzáskor is csuklott a nevetéstől; szeme könnyes volt, és zihálva vette a levegőt. Odakintről behallatszottak távolodó lépteit; kénytelen volt időnként megállni, hogy kifújja magát. Mindez közvetlenül az első hó előtt történt.

NOVEMBER

A félig nyílt vérző gránátalmák
a makulátlan hóréteg alatt
a behavazott mecsetek kékje
a hó alatt rozsdásodó teherautók
a hónál is fehérebb gyöngytyúk
a hosszan elnyúló rőt falak,
a hó alatt is visszhangot verő kiáltások
meg az egész város fel a hatalmas citadelláig
hirtelen minden felröpül a foltokkal tarkázott égbe
Megjött Zemesztan, a tél

Az azerbajdzsáni fennsíkon késve érkezik a tél, de hogy nem marad el, az biztos. Egyik este olyan érzése támad az embernek, mintha a csodálatos égből közvetlen közletről ragyognának a csillagok, ilyenkor a negyed lakói kilépnek korsijukból; még aznap éjjel mínusz 30 fokra zuhan a hőmérő higanyszála; és másnap a tél már ott is van a városban. Északról metsző szélrohamok súvítanak át az utcákon, felkavarják a havat, jégpáncélt vonnak a mezőkre. A farkasok felbátorodnak, a városnegyedben élő munkanélküliek pedig hordákba verődve fosztogatják a parasztokat. Zúzmara vonja be a bajsokat és szakállakat, gőzölögnek a szamovárok, a kezeknek sehogyan sem akaródzik előjönni a zsebekből. Ilyenkor csak három szó jár egyre az emberek fejében: tea... szén... vodka. A kertkapunkra az örmény gyerekek csizmás kurvát rajzoltak krétával, sok szoknyával, a kurvának napkorong ragyog a lába közt. Mindez még költői is lehetne, feltéve, hogy az embernek van mivel megraknia a kályhát, és van miből kifizetnie a tűzifa-kereskedőt. A miénk egyetlen német kifejezést ismert, azt, hogy Guten Tag, de ez huda daa-nak hangzott fogatlan szájából. Sebaj, külföldi szavak, mi is külföldiek vagyunk, lehetetlen, hogy ne értsük őket. Vizenyős szemű, apró termetű öregember volt, aki hegek és fagyott sebek borította remegő kézzel locsolta vízzel a farakásokat, csakhogy a fa többet nyomjon a mérlegen: fügefá, szomorúfűz, lilás erezetű zsidótóvis; csupa bibliából ismert növény, amely csak úgy szívja magába a vizet. És amikor sikerült rajtakapunk öntözés közben, ártatlanul elnevette magát, és merően rám bámult a bajusza felett, talán hogy kikémlelje, haragszom-e. A városnegyedben élő örmény asszonyságok hiába próbálták vele megértetni, hogy ez a csalás milyen istentelen cselekedet, hiába árasztották el a szemrehányások özönével, kénytelenek voltak ráfanyalodni portékájára. A fa ugyanis ritka áru; ha nedves, ha nem, örülni kell, hogy egyáltalán van.

ÁDÁM PÉTER fordítása

JEGYZETEK

- 1 Loire menti száraz fehérbor (a ford.)
- 2 Jules Ferry (1832-1893) a francia III. Köztársaság egyik alapító atyja, közoktatási miniszter, neves politikus (a ford.).
- 3 Azóta már meghosszabbították Tebrizig a Teherán–Kazvin vasútvonalat.
- 4 Azoknak a muzulmánoknak a neve, akiknek a szemében Ali az egyetlen törvényes kalifa, szemben a Mohamed utániakkal, akiket csak a szunniták ismernek el. A perzsák többsége síita.
- 5 Husszein imámot ebben az iraki városban gyilkolták meg a szunniták.
- 6 1959-től a tebrizi egyházközség a libanoni Antelias katolikusának fennhatósága alá került.
- 7 A görög mitológia legnagyobb része ma a büntetőtörvénykönyv hatálya alá tartozna.
- 8 Egyfajta melegítő, amelybe mellmagasságig ül bele az ember.

Kategoria: vers, próza
Denumire autor: Nicolas Bouvier

Látó Szépirodalmi Folyóirat